

Oppmerksomheten om vitenskapelig uredelighet har økt, og mottiltakene er blitt flere. Men publiseringspresset i forskning er ikke blitt mindre.

Ti år etter Sudbø-saken

Det er ikke lenge siden forskning i sin alminnelighet og norske forskningsmiljøer i særdeleshet ble betraktet som immune mot uredelighet i alle former. Da Norges allmennvitenskapelige forskningsråd oppnevnte et eget utvalg for vurdering av uredelighet i helsefaglig forskning i 1992, ble det av enkelte sett på nærmest som en fornærmelse mot forskerne. Riktignok var det beretninger om kuriøse skandalesaker i fjerne utland, og temaet fikk gradvis større oppmerksomhet også her i landet, men det var først fredag 13. januar 2006 at norske øyne for alvor ble åpnet. Da ble Sudbø-saken, så langt den største forskningssvindelsaken i Norge, kjent (1). Hva har skjedd i de ti årene som har gått?

Det viktigste er kanskje at naiviteten er borte. Bevisstheten om at hele spekteret av brudd på god forskningsetikk, fra fusk til regelrett svindel, også kan forekomme i Norge, har økt betraktelig. En lang rekke reguleringer er kommet på plass. I 2007 trådte forskningsetikkloven i kraft. Her ble de regionale etikkomiteene og et nasjonalt granskingsutvalg lovhjemlet. Dessuten fikk vitenskapelig uredelighet en legal definisjon i form av «... forfalskning, fabrikkering, plagiering og andre alvorlige brudd med god vitenskapelig praksis som er begått forsettlig eller grovt uaktsomt i planlegging, gjennomføring eller rapportering av forskning» (§5). I 2009 ble helseforskningsloven iverksatt med krav til organisering og godkjenning av forskningsprosjekter samt til forskningsansvarlig, prosjektleder og forskningsprotokoll (2). Mange institusjoner har dessuten vedtatt egne forskningsetiske regler. Det er innført obligatoriske kurs i ph.d.-programmene med forskningsetikk som en sentral del av innholdet. Vitenskapelige tidsskrifter har skjerpet opplysningsplikten for alle medforfattere. De fleste tidsskrifter krever nå omfattende deklarasjoner om interessekonflikter, oppfylging av forfatterskapskriterier og ansvar for ulike deler av en artikkel.

Den reelle forekomsten av forskningsfusk har vært og vil være ukjent fordi handlingene forsøkes skjult. Noen ny Sudbø-sak har ikke dukket opp i Norge, og arbeidet til det nasjonale granskingsutvalget begrenser seg til en håndfull saker i året (2).

Mens omfanget av uredelige handlinger er vanskelig å kartlegge, er det enklere å undersøke forskernes kunnskap om og holdninger til problemet. Bjørn Hofmann & Søren Holm presenterer i dette nummer av Tidsskriftet en spørreundersøkelse blant 77 ph.d.-kandidater ved Det medisinske fakultet i Oslo (3). En tredel av svarerne tok ikke avstand fra handlinger som generelt oppfattes som uredelige. Et flertall var usikre på om det fantes retningslinjer for vitenskapelig atferd der de arbeidet, og en av syv var blitt utsatt for uetisk press knyttet til forfatterskap. Svarerne var få og utvalget selektert, men sammenlignet med tidligere undersøkelser ser det ikke ut som verken kunnskap eller holdninger har endret seg i positiv retning (3).

Forsøk på å forebygge vitenskapelig uredelighet gjennom reguleringer og opplæring har vist seg vanskelig. I en systematisk oversikt fra 2016 har man gjennomgått 31 studier om tiltak for å fremme forskningens integritet (4). Resultatene var nedslående. Knappt noe tiltak viste effekt på holdninger eller handlinger. Enkelte studier viste riktignok at praktisk opplæring kunne endre deltagerens holdning til plagiering, men effekten var beskjeden.

Vitenskapelig uredelighet er en trussel mot kunnskapsbasert praksis. De få, sensasjonelle svindelfaffærene med forfalskede resultater er kanskje ikke hovedproblemet. Det farligste er en potensiell tvil om forskningens generelle troverdighet og skepsis til kunnskapsbasert praksis i sin alminnelighet. De alvorlige bruddene på god forskningsetikk oppstår sjelden i et vakuum, og forekomsten av «råtne epler» er aldri uavhengig av frukthøstens generelle kvalitet (5). Det er etablert omfattende systemer for både forebygging og håndtering av vitenskapelig uredelighet i Norge. Vi må forhindre at ytterligere byråkratisering og regulering hindrer viktig forskning. De grunnleggende årsakene til vitenskapelig uredelighet må søkes andre steder enn i manglende informasjon og utilstrekkelige kontrollsystemer.

Forskere er neppe blitt mindre etiske enn før. Det som har endret seg mest de senere årene, er forventningene til deres produktivitet og effektivitet. Slike forventninger kan være gode inspirasjonskilder, men kan også gi farlige bivirkninger. Publiseringspress påvirker ikke bare produktiviteten, men også integriteten (6). Når stipendiatperiodene blir for korte og lengden av publikasjonslisten for avgjørende for karrieren, kan fristelsen for uredelige «snarveier» bli for stor. I en nederlandsk studie, der for øvrig 15 % av forskerne innrømmet forskningsfusk de siste tre årene, mente 72 % at publiseringspresset var for høyt (7). Det akademiske meritteringssystemet med sin sterke vektlegging av publiseringsvolum, må revideres, skrev jeg på lederplass i Tidsskriftet for 23 år siden (8). Det revideringsbehovet er ikke blitt mindre i mellomtiden.

Magne Nylenna
magne.nylenna@fhi.no

Magne Nylenna (f. 1952) er direktør for Kunnskapscenteret i Folkehelseinstituttet og professor II i samfunnsmedisin ved Universitetet i Oslo. Forfatter har fylt ut ICMJE-skjemaet og oppgir ingen interessekonflikter

Litteratur

1. Rapport fra granskingskommisjon oppnevnt av Rikshospitalet – Radiumhospitalet HF og Universitetet i Oslo 18. januar 2006. http://ous-research.no/general/docs/ekbom/complete_report.pdf [5.9.2016].
2. De nasjonale forskningsetiske komiteene. <https://etikkom.no/hvem-er-vi-og-hva-gjor-vi/Hvem-er-vi/Granskingsutvalget/Arsmeldinger-/> [5.9.2016].
3. Hofmann B, Holm S. Vitenskapelig uredelighet: Kunnskap, handlinger og holdninger hos doktorgradskandidater ved Universitetet i Oslo. Tidsskr Nor Legeforen 2016; 136: 1442–7.
4. Marusic A, Wager E, Utrobic A et al. Interventions to prevent misconduct and promote integrity in research and publication (Review). Cochrane Database of Systematic Reviews 2016, Issue 4. Art. No.: MR000038. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/14651858.MR000038.pub2/pdf/abstract> [5.9.2016].
5. Nylenna M, Simonsen S. Scientific misconduct: a new approach to prevention. Lancet 2006; 367: 1882–4.
6. Fanelli D. Do pressures to publish increase scientists' bias? An empirical support from US States Data. PLoS One 2010; 5: e10271.
7. Tijdink JK, Verbeke R, Smulders YM. Publication pressure and scientific misconduct in medical scientists. J Empir Res Hum Res Ethics 2014; 9: 64–71.
8. Nylenna M. Forskningsvindelen og vitenskapelig uredelighet. Det akademiske meritteringssystemet må revideres. Tidsskr Nor Lægeforen 1993; 113: 3119–21.